

de commissiehandel en de investeringen op grote schaal in de transatlantische handel. Wisten Hollandse kooplieden wellicht met succes hun Engelse rivalen de loef af te steken binnen het Engelse handelssysteem? En tenslotte laat de auteur in het vage of de verschuiving van het centrum van de wereldhandel van Holland naar Engeland moet worden toegeschreven aan het verschil in economische kracht en kwetsbaarheid of aan het verschil in staatsmacht en protectionisme. Waarom legt hij zo'n nadruk op het gehele arsenaal aan mercantilistische middelen dat Engeland toepaste om de hegemonie in de wereldhandel te veroveren indien het ging om een onafwendbaar proces van economische transformatie?

Deze kanttekeningen doen niets af aan mijn grote bewondering voor dit boek. Het is een uitnemend overzicht over de verschuiving van het centrum van de stapelmarkt en wereldhandel van de Hollandse steden naar Engeland en over de transformatie van de onderlinge handelsbetrekkingen in dezelfde tijd, gezien vanuit Engels perspectief. Het is een werk vol interessante gegevens, doorwrochte analyses, gedetailleerde literatuuropgaven, nieuwe gezichtspunten en stimulerende aanknopingspunten voor nader onderzoek en verdere beschouwing. Het boek zal tot in lengte van jaren onmisbaar blijven.

Guido de Bruin

J. Venema, *Beverwijck. A Dutch village on the American frontier, 1652-1664* (Dissertatie Vrije Universiteit Amsterdam 2003; Hilversum: Verloren, Albany, NY: State of New York university press, 2003, 527 blz., €35,-, ISBN 90 6550 760 4).

Er zullen weinig Nederlandse dorpjes zijn die zoveel aandacht hebben gekregen als Beverwijck. Het gaat hier niet om het Noord-Hollandse Beverwijck, maar om het Noord-Amerikaanse, gelegen aan de Hudsonrivier en tegenwoordig Albany genaamd, de hoofdstad van de staat New York. Alleen al de laatste vijftien jaar verschenen onder meer boeken of dissertaties van Merwick, Shattuck, Sullivan en Hackett, die allen in meer of mindere mate aandacht besteden aan de eerste jaren van Albany. De historiografische dichtheid is des te opmerkelijker als we bedenken dat het hier gaat om een nederzetting met in 1660 iets meer dan duizend inwoners van zeer gevarieerde geografische herkomst. Daarnaast is het bronnenmateriaal naar Nederlandse maatstaven beperkt: incomplete gerechtsnotulen, wat notarieel archief en nog enkele verspreide documenten. Wel is bijna alles in vertaling beschikbaar, onder meer in publicaties van het New Netherland Project, waar de Nederlandse Venema sinds 1985 werkt. Eerder schreef zij over de armenzorg in Beverwijck en publiceerde ze een vertaling van de rekeningboeken van de diaconie. Met haar grondige kennis van de originele manuscripten en de mogelijkheid om, in tegenstelling tot sommige Amerikaanse historici, Nederlandstalige literatuur te raadplegen, is zij de aangewezen persoon om de geschiedenis van Beverwijck te beschrijven.

De bovenloop van de Hudson — door de Nieuw-Nederlanders de Noordrivier genoemd — was het centrum van de bonthandel, die de aanleiding voor de stichting van de kolonie Nieuw-Nederland was. Hier stichtte de West-Indische Compagnie Fort Orange van waaruit de handel met de Indianen, veelal Mohawks, de meest westelijke van de Irokezenstammen, werd onderhouden. De WIC stond in 1629 toe dat particuliere kooplieden onder het oppergezag van de Compagnie eigen nederzettingen begonnen, de zogenaamde patroonschappen. De Amsterdamse koopman Kiliaen van Rensselaer maakte van deze mogelijkheid gebruik en nam vanaf het begin van de jaren dertig tientallen mensen in dienst om in zijn patroonschap de landbouw te bedrijven. Zo ontstond ten noorden van het fort een bijeenwoning van een paar

honderd mensen, de kern van Rensselaerswijck. Weldra kwamen er problemen. De directeur van het patroonschap ontzegde de WIC-soldaten het recht om bomen te kappen in het patroonschap en liet huizen bouwen vlak onder de muren van het fort. Als reactie verklaarde de WIC in 1652 dat een gebied van drieduizend voet rond het fort onder de jurisdictie van de Compagnie viel. Daarmee verloor Rensselaerswijck in één klap haar belangrijkste nederzetting en was de plaats Beverwijck geboren. Het dorp vertoonde een opvallende groei. Waren er in 1642 ongeveer honderd kolonisten, tien jaar later was dit al verdubbeld. En nog eens tien jaar later was het inwonertal de duizend gepasseerd.

Hoewel de handel in bevervellen belangrijk bleef, was landbouw noodzakelijk om de snel groeiende bevolking te voeden. En de economie diversificeerde nog verder: er werden houtzaagmolens gebouwd, steenbakkerijen ingericht en er waren diverse smeden, bakkers, brouwers en herbergiers werkzaam. Ook werden publieke voorzieningen opgericht: een schepenbank, een armenhuis, de kerk, de burgerwacht. Venema beschrijft hoe het dorp institutioneel, religieus en economisch langs Nederlandse lijnen werd opgebouwd, maar besteedt ook veel aandacht aan de niet-Nederlandse aspecten: de slavernij, de contacten met de Indianen en het klimaat, veel meer een landklimaat dan in de Republiek. Door de vorst en de sneeuw was Beverwijck, dat als noordelijkste nederzetting van Nieuw-Nederland toch al afgelegen was, in de winter volledig geïsoleerd. Slechts af en toe ging er een Indiaanse koerier met brieven heen en weer naar Nieuw-Amsterdam.

Een dorp aan de 'frontier', dus, zoals Venema in de titel al stelt. Maar in deze context roept 'frontier' associaties op met de lading die dit woord sinds de introductie door Frederick Jackson Turner in de negentiende eeuw gekregen heeft, niet in de laatste plaats in de Amerikaanse nationale mythologie. In de moderne historiografie is aan de vermeende cultuurvormende kracht van de 'frontier' het een en ander afgedaan. Venema lijkt zich daarvan onvoldoende bewust te zijn. In haar centrale vraag (20: 'how a culture ... changed under influence of the physical environment and the native population') lijkt zij ervan uit te gaan dat deze twee factoren cultuurvormend zijn, maar uit haar relaas blijkt dat de invloed van deze factoren erg gering, of op zijn minst moeilijk aantoonbaar, was. Voor zover de cultuur van Beverwijck tussen 1652 en 1664 (een erg korte periode!) veranderde, lijkt dat meer een gevolg geweest te zijn van het groeiproces en van de autonome dynamiek van de gemeenschap dan van een 'amerikaniserende' 'frontier'. Ook in de rest van het boek speelt de theorie en de analyse en interpretatie een ondergeschikte rol. Daarvoor kan men beter de werken van eerder genoemde auteurs, in het bijzonder de dissertatie van Shattuck, ter hand nemen.

Ondanks enkele kritiekpunten is *Beverwijck. A Dutch village on the American frontier* een goed boek. Het toont aan wat er met goed toegankelijke lokale bronnen en gedegen onderzoek allemaal mogelijk is. De kracht van dit boek is het evocatieve detail. Venema dringt met haar meeslepende beschrijving door tot het dagelijks leven in een klein zeventiende-eeuws dorpje aan de rand van de westerse beschaving. In het bijzonder in hoofdstuk vier, waarin de levens van een zestal kolonisten onder de loep worden genomen, ziet zij kans om Beverwijck tot leven te roepen. Zoals Venema het zelf zegt in haar voorwoord: 'The story is for people and about people', in het bijzonder voor degenen die geïnteresseerd zijn in de eerste jaren van Albany. Voor hen heeft Venema een verdienstelijk boek afgeleverd.

I. Leemans, *Het woord is aan de onderkant. Radicale ideeën in Nederlandse pornografische romans 1670-1700* (Dissertatie Utrecht 2002; Nijmegen: Vantilt, 2002, 411 blz., € 25,-, ISBN 90 75697 80 5).

Het onderwerp van dit boek is ongewoon en er bestaat weinig literatuur over. D. Haks en W. W. Mijnhardt hebben ruim tien jaar geleden in artikelen een indruk trachten te geven van Nederlandse porno uit de zeventiende en achttiende eeuw. Inger Leemans is daardoor geïnspireerd. De 'tegendraadse auteurs met radicale opvattingen, die zij op een constructieve, humoristische, niet al te agressieve manier aan de lezer proberen over te dragen via smakelijke verhalen, alles onder het genot van een goed glas wijn' hebben haar gecharmeerd. 'Mannen naar mijn hart. De lezer zij gewaarschuwd'(5). Voor haar onderzoek moest zij eerst pornografische romans zien te vinden. Het bleken, afgezien van vertalingen, slechts een tiental te zijn, die tussen 1679 en 1697 verschenen, terwijl dit soort boeken in de achttiende eeuw over de hele eeuw verspreid uitkwamen. Voordien ging het alleen om poëzie in de stijl van Aretino. De auteurs waren libertijnen, vrijdenkers en vrijbuiters, die tegen taboes optraden. De teksten werden anoniem en zonder plaatsnaam gepubliceerd. Zij beschreven natuurlijk gedetailleerd vooral seksuele handelingen. Maar zij bevatten ook verdergaande kritiek op de bestaande maatschappij en een levensvisie. Leemans gaat pas na ruim 200 bladzijden in op dit laatste niet onbelangrijke aspect: haar boek krijgt dan een meer 'ideologisch' karakter. Hier wordt de inhoud van deze pornoromans verbonden met de radicale Verlichting, zoals die door Margaret Jacob (1981) en Jonathan Israel (2001) is geproclameerd. In de laat zeventiende-eeuwse Republiek zou het begin van de meer gematigde achttiende-eeuwse Verlichting te situeren zijn. Het werk van Spinoza en vele anderen om hem heen zou een compromisloos optreden tegen geopenbaarde religie prediken. Een aanloop vond plaats in het, overigens zeker niet antireligieuze, cartesianisme en de mechanisering van het wereldbeeld. Volgens Leemans werden deze ideeën in de Nederlandse pornoromans 'verstopt', die daarom internationaal uniek zijn. Haar boek bestaat dus eigenlijk uit twee delen. Het eerste behandelt de romans in literairhistorisch opzicht, het tweede richt zich op een bepaald facet van de inhoud.

In tegenstelling tot de situatie in Frankrijk, waar per jaar soms meer dan tien romans verschenen, was de productie in Nederland in de tijd zeer geconcentreerd en vooral het werk van een Amsterdamse uitgever Timotheus ten Hoorn. In deze werken was het 'gewone' taalgebruik opvallend. Men zette zich sterk af tegen opgeklopte formuleringen. Bovendien werd het waarheidsgehalte van het verhaalde, dat vaak over gewone mensen ging, sterk aangezet. Volgens Leemans moet dit verzet tegen een fictionele romanopvatting in het kader van het opkomend rationalisme gezien worden. Men ging op zoek naar wetmatigheden van het menselijk handelen en daarom verdiende een realistische weergave van de 'nieuwe' Nederlandse maatschappelijke werkelijkheid in de Hollandse steden de voorkeur. Dit is ook in de pornografische romans waar te nemen. Daarbij valt ook een totaal ontbreken van de ethische dimensie op. Het was recht toe recht aan. Terwijl Franse en Italiaanse romans een didactische kant hadden en genot, geluk en liefde hoog op de ranglijst stonden, was dat in Nederland niet het geval. Hier werden ook geen activiteiten in betere kringen weergegeven. Het betrof mensen in steden, die zelf in hun eigen onderhoud voorzagen en op zichzelf gericht waren. En er werd geen bevestiging van burgerlijke waarden als doel gesteld. In deze pornoromans kwam de authenticiteitsfictie van het verhaalde overal tot uitdrukking en de auteurs presenteerden hun aanvallen op de moralistisch-didactische literatuur als een vorm van emancipatie. Met deze houding zouden zij ongeveer zestig jaar op de Engelse en Franse pornografen vooruit lopen. Leemans probeert verder na te gaan hoe deze romans tot stand kwamen, wie ze schreef en wie ze las. Dat is geen